

(FÜZÉR)KOMLÓS TÖRTÉNETE A 19. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN¹

Szalipszki Péter

Herman Ottó Múzeum, Miskolc

Absztrakt: Füzérkomlós a 19. század első felében a gróf Károlyi család birtokába tartozott. A kis község elsődleges gazdasági bázisa a háromnyomásos rendszerben végzett földművelés volt. Komlós azonban az uradalmon belül jelentékenyebb szerepet töltött be, mint azt méretéből és lakosságából gondolhatnánk, mert időszakunkban malmot, vendégfogadót, sőt még egy fürdőházat is találunk területén. A 19. század első felében községünkben is lezajlott a jobbágytelkek elaprózódásának folyamata, és a viszonylagos túlnépesedés következtében az úgynevezett zselléresedés, ezért az 1848. évi jobbágyfelszabadítás a személyi függőség felszámolásán túl a komlói szabad parasztnak sem eredményezett alapvető gazdasági és életmódbeli változásokat. A márciusi forradalmat követően Komlóson is megszervezték a nemzetőrséget, a község egykori és akkori birtokosa, gróf Károlyi István és gróf Károlyi Ede pedig a fegyveres küzdelemből is kivették a részüket.

Kulcsszavak: gróf Károlyi család, osztozkodás, összeírások, telekaprozódás, zselléresedés, Károlyi huszárezred

A FÜZÉRI URADALOM KIS FALUJA

Talán némi magyarázatra szorul a címben említett település nevének szokatlan írásmódja. A „Füzér” előtagot, hivatalosan, csak a 20. század elején, egészen pontosan 1905-ben kapta meg a község (SERESNÉ SZEGFŐI 1983, 133.),² időszakunkban csak *Komlós*ként emlegetik forrásaink. Miután azonban a jelenkori nyelvhasználat-

ban már a Füzérkomlós elnevezés a közkeletű, az előtag zárójelekbe tételével egyrészt az egyértelmű azonosítás lehetőségét kívánjuk biztosítani, másrészt azonban azt is érzékeltetni szándékozunk, hogy a korban, amikor a falu történetét taglaljuk, az előtag még nem volt a település nevének alkotóeleme.

Községünket a 19. század elején is a gróf Károlyi család birtokában találjuk, annak füzéri uradalmához tartozott.³ Az 1803 tavaszán párbajban szerzett sérülésébe Bécsben behalt gróf Károlyi József birtokait 6 gyermeke örökölte, de egységes igazgatásuk – egyelőre – özvegyen maradt anyjuk, Elisabeth von Waldstein-Wartenberg grófnő felügyelete alatt maradt. Az uradalmon belül Komlós az egyik legkisebb birtoktestet jelentette a maga 14 sessiójával, azaz jobbágytelkével. Az összehasonlítás kedvéért érdemes egy 1802-ből származó összeírásból⁴ a többi birtokrész telekszámát is felidézni. Eszerint az uradalom legnagyobb területű települése a központ, Füzér a maga 30 telkével, ezt követi Pálháza 29 2/4,

1 Tanulmányunk alapváltozata még 2002-ben készült el, amikor is egy lelkes történelmi kompánia arra szövetkezett, hogy költségtérítés, és méltányos publikációs honorárium fejében megírja a község monográfiáját. A kutatási kiszállások, utazások ellentételezése megtörtént, a felkérő, akkori községvezetés részéről. Végezetül minden közreműködő megkapta az akkoriban elfogadott, standard szerzői honoráriumot, csak éppen a munkálkodás végeredménye maradt a fiókban, mert arra már nem mutatkozott igény, készítés, hogy a szellemi erőfeszítés megtestesülése, a falumonográfia napvilágra kerüljön. Ezért van az, hogy néhányszor a tanulmány szövegében vissza- és előre utalásokkal találkozunk az olvasó. Másrészt a tanulmány keletkezésének ezt a momentumát közölni historiográfiai megfontolásból is szükségesnek ítéljük.

2 A község- és egyéb helynevekről az 1898. évi IV. törvénycikk rendelkezett, és felállította az *Országos községi törzskönyv-bizottságot*, melynek feladatává és jogává tette mások mellett a *többszörösen előforduló község- és egyéb helynevek kiküszöbölését* (4.§ c.). A bizottság működéséről ld. MEZŐ 1982 és KÁPOLNAI 1997! A törvénykezés és intézkedés indokoltságát községünk konkrét példája is alátámasztja, hiszen FÉNYES Elek geographiai szótárában (FÉNYES 1851) 8 helységet említ Komlós néven, s ezek közül csak egyet, a Békés megyei Tótkomlóst különbözteti meg.

3 A Károlyi család „jóságainak birtoklási történeté”-ről átfogó és részletes képet alkothatunk ÉBLE-PETTKŐ 1911 alapján. Megjegyezzük, hogy a szerzők sem a könyv borítóján, sem az impresszumban nincsenek feltüntetve, személyükről csak a kiadó, gróf Károlyi László előszavából szerezhettünk tudomást.

4 MNL BAZML S Flt IV-1/k/ 16. *A füzérradványi uradalom úrbéri összeírásai*. 1802.

1–2. kép. A füzéri uradalmat birtokló főúri házaspár: gróf Károlyi József (1868–1803) és neje, Gräfin Elisabeth von Waldstein-Wartenberg (1769–1813). (MNM MTKCs)

Fig. 1–2. The aristocratic couple owning the domain of Füzér: Count József Károlyi (1868–1803) and his wife, Gräfin Elisabeth von Waldstein-Wartenberg (1769–1813). Photo of the Hungarian Historical Gallery, Hungarian National Museum.

Vitány 24, Vill (Vily) 22 2/8, (Füzér)Radvány 22, Filkeháza 17 1/4, Radványi Óhuta és Hollóháza mellett nincs telek említve. Óhutánál ez könnyen érthető, hiszen, mint neve is jelzi, e kistelepülésen az elsődleges tevékenységi forma az üvegekészítés az erdőélés volt, de Hollóházánál már nem látni magyarázatot. A következő 1803. évi összeírásban⁵ viszont már 5 2/8 nagyságú telek van feljegyezve ez utóbbi községnél.

De térjünk vissza Komlóshoz! Az 1802. évi összeírás szerint a 14 telket 17 jobbágy művelte, 1809-ben⁶ viszont már 18 jobbágyot, 7 zsellért, 2 alzellert⁷ jegyzett be az összeíró, tehát Komlóson is már a század elején megkezdődött a jobbágyi társadalom differenciálódása, de csak – mint látni fogjuk – itt is az 1820-as évektől,

vált erőteljesebbé ez a tendencia. „Az elszegényedés első okaként a *telkek elaprózódását* kell említenünk [...] Egyes szűk határú vagy soványabb talajú – főként felföldi, hegyvidéki – falvakban [ilyen Komlós is – Sz. P.] relatív túlnépesedés következett be, a telkeken jóval több család élt, mint amennyit azok hagyományos gazdálkodás mellett el tudtak tartani” (DOBSZAY–FÓNAGY 2003, 99).

A komlósi jobbágyok földesúri terhéért 1802-ben 676 igás robot és 90 gyalogrobotos nap jelentette, ebből megválthattak 17 ft 20 krajcárért és 28 ft természetbeni juttatásért 52 napot. A házadó (census domus) fejében 23 ft illette meg a földesurat, a különböző bérletekből pedig 157 ft 2 krajcár jövedelme származott. Ez utóbbi meglehetősen summa abból adódott, hogy Komlóson, a földesúri korcsmán kívül a grófi családnak még egy vízimalma és egy fürdőháza is volt. Mindezen tételekből összesen 227 ft 22 kr jövedelme származott a Károlyi családnak. Ezzel az összeggel egyébként Komlós jövedelemtermelő képességét tekintve a hatodik volt, az uradalomhoz tartozó kilenc község között.

5 MNL BAZMLS FIt IV-1/k/ 16. *A füzérradványi uradalom úrbéri összeírásai.* 1803.

6 MNL BAZMLS FIt IV-1/k/ 16. *A füzérradványi uradalom úrbéri összeírásai.* 1809.

7 Latin: *subinquilinus* – a jobbágyparasztság legalsó, házzal sem bíró rétege. Ld. Magyar Katolikus Lexikon *házzatlan zsellér* címszó! <http://lexikon.katolikus.hu/H/h%C3%A1zzatlan%20zsell%C3%A9r.html> (2016. 03. 01.)

Az 1803. évi összeírásban az egy évvel korábbihoz képest változást jelent, hogy a kézi robotos napok számát a földesúr a korábbi 90-ről 72-re engedte le és immár 18 kézi robotos nap megváltását is, engedélyezte. Ennek ellenére összjövedelme 277 ft 40 krajcárra növekedett. Az 1809. évi összeírás tanulsága szerint az eddigi 676 nap ígás robot 728-ra a 90 illetve 72 nap kézi robot pedig 114-re emelkedett. Azt gondolhatnánk ebből, hogy nőtt a robotteher. Azonban nem így történt: egész telek után változatlanul évi 52 nap, fél telek után 26 nap ígás robot volt kötelező, a különbség oka csupán az, hogy 1809-ben többen váltották meg, pénzzel a munkajáradékot, másrészt pedig egyről hétre nőtt a 18 illetve 12 kézi robotos nappal tartozó zsellérek száma.⁸

Füzérkomlós 19. század eleji összeírásai lehetőséget nyújtanak a község jobbágytársadalmának név szerinti vizsgálatára.

A táblázatból kitűnik, hogy Komlós 14 sessionyi földjét 10 egész telkes és 8 féltelkes jobbágy művelte.

Ugyanez a helyzet 1809-ben is, a különbség csak annyi, hogy ekkorra a zsellérek száma négyről hétre növekedett, az egy forintos házadót azonban ők is kötelesek voltak megfizetni. A jobbágy családfők névsora után még három tétel szerepel: ”M. Uraság Korcsmája – maga folytatja / Fürdő ház – Petrosi Banit 20 ft árendát fizet érte / M. Uraság Vízi Malma – Gönczi István fizet 120 Ft árendát érte / Szőlő alya kert – Lakatos András fizet 1 ft-ot a használatáért.”¹⁰

A funkcionalista településtörténeti szemlélet szemüvegén keresztül nézve érdekes adatok ezek, hiszen a fürdőház és a malom megléte, meglehetősen különlegessége a kis falunak. Ugyancsak figyelemre méltó még az 1809. évi összeírásban előforduló „Kápolna Vagy Kontypalagi Koplaló Vendégfogadó”,¹¹ melyről azonban ez alkalommal semmi egyebet nem tudunk meg. Mindezeknek az objektumoknak a megléte azt mutatja, hogy Komlós a 19. század elején a forgalomban betöltött szerepe miatt jelentékenyebb település annál, mint amire pusztán méreteiből, lakosságából következtethetnénk.¹²

1. táblázat. Komlós jobbágy családfői és jobbágytelkük, 1803⁹
Table 1. The serf householders of Komlós and their allotments in 1803.

Sorszám	Név	Teleknagyság	Sorszám	Név	Teleknagyság
1.	Matusz Mihály	1	13.	Kiss Mihály	0
2.	O. Matusz István	1	14.	Lakatos András	1/2
3.	Orosz János	1	15.	Juhász Mihály	1/2
4.	Matusz György	1	16.	Konrad Jakab	1/2
5.	Sviatkó Mihály	1	17.	Molnár Pál	0
6.	Soltész József	1/2	18.	Diák István	0
7.	Kiss István	1	19.	Angyal Imre	1/2
8.	Tóth András	1	20.	Rud János	1/2
9.	Ifj. Matusz István	1	21.	Tirpák János	0
10.	Barkaj István	1	22.	Gergely János	1/2
11.	Kiss András	1/2	23.	Lengyel István	0
12.	Baranyák János	1			

8 A paraszti ellenállásnak mindig is valamivel eredményesebb formája volt a munkajáradék megtagadása, szabotálása, mint a terményadó visszatartása.

9 MNL BAZML S Flt. IV-1/k/ 16. *A füzérradványi uradalom úrbéri összeírásai.* 1803.

10 MNL BAZML S Flt. IV-1/k/ 16. *A füzérradványi uradalom úrbéri összeírásai.* 1803.

11 MNL BAZML S Flt. IV-1/k/ 16. *A füzérradványi uradalom úrbéri összeírásai.* 1809.

12 Mindezek alapján kis községünket Erdei Ferenc tipizálási rendszerben egyszerre két kategóriába is besorolhatjuk: Komlós egyrészt uradalmi falu, ugyanakkor különös parasztfalu is. Lásd erről ERDEI 1940!

A füzéri uradalom – melynek Komlós az egyik alkotó eleme – az ugyancsak középkori eredetű regéci uradalommal volt szomszédos. „Méltóságos Gróf Vartemberg Valdstein Erzsébetnek, Néhai Nagy Károlyi Károlyi József úr özvegyének, mint a nevezett Gróf férjétől született gyermekeinek természet szerént való Gyám Anyának...” az Abaúj vármegyéhez intézett kérésére 1812. július 20-21-én a füzéri és a regéci uradalom közötti határ bejárására került sor, majd az akkor meg nem tekintett részeket 1814. május 9-én szemlélte meg a vármegye és a két uradalom képviselőiből álló kompánia. A határjárásról szóló jelentésben¹³ részletesen leírták annak történéseit és bejárt útvonalukat, írtak arról, hogy megújították a határjeleket, rendezték a vitás kérdéseket és megerősítették a két uradalom közötti határt. Az okiratban azonban Komlós területéről természetesen egy szó sem esik, mert helységünk az uradalom belső részéhez tartozott. Annál több adat áll rendelkezésünkre a községre vonatkozóan az 1820-as évekből, mert ekkor a Károlyi grófok (István, György és Lajos) együttesen igazgatott uradalmaik elosztására készültek, s az osztozkodás előkészítéseként a családi birtok valamennyi községének gazdálkodását, a belőlük származó jövedelmeket, a rájuk fordítandó kiadásokat gondosan felmérték fiskálisaikkal. Ennek következtében juthatunk Komlóra vonatkozóan is igen érdekes és értékes adatokhoz. Előbb azonban vessünk egy pillantást a feudális gazdálkodás sajátosságaira a másik fél, a robotoló és különféle adókkal földesurának tartozó jobbágy szemszögéből! Két, 1821. július 7-én keletkezett panaszlevél olyannyira érzékelteti a kor viszonyait, hogy mindkettőt érdemesnek tartjuk a szövegű közlésre, melyeket – mint láthatjuk – nem is valamelyik grófhhoz, hanem a hivatalnokukhoz intéztek.

„Tekintetes fiscalis úr Kegyes Patrónus Ununk! Mi Komlósi lakosok U.M. Matusz István, Matusz Mihály és Matusz György megalázzván magunkat Kegyes Atyai színe előtt és panaszunkat Kegyesen meghalgtatni méltóztatson.

Volt minékünk hármunknak egy darab ortás rétetskéink legközelebb a faluboz, a melyet az első méréskor kértünk az Insellertől (mérnöktől), hogy mérése, adja nekünk, de azt mondotta (: >>) meg hagyta nekem az én Grófom, hogy az én régi örökös Jobbágyaimtól a falu mellett levő ortás Rétetskéiket, kertjeiket el ne mérjem, hanem haggam meg birtokokba (<<), melyet is szabadon bírtunk egy néhány esztendőig, épen az olta, miolta arendákat fizettünk tőle egy néhány esztendőn, hanem mármost végképen elvette minden fizetés nélkül, még a körtefaért sem fizetett meg, a melyet pedig atyáink nagy sűrű Jégeresből és füzesből irtottak. Hasonlóképen Öreg Matusz Mihálynak volt a fürdőház mellett egy darab irtás kertetskéje, ezt is végképen

elvették, melyre való nézve aláztatson instaljuk (kérjük) a Tekintetes fiscalis Urunkat mint kegyes Patronusunkat, méltóztatson ezen fogvatkozásainkat orvosolni és még egyszer birtokunkba visszaállítani melyet ha meg nyeriünk vagy visszakapunk meg nem bizodalmas aláztatos instanzsiánknak (kérésünknek) Kegyes választá vennének, magunkat ajánjuk mindenkor hű szolgájtjára Tekintetes fiscalis urunknak.

Matusz István, Matusz Mihály, Matusz György. Költ Komlóson di 7 Julij 1821.”¹⁴

A másik levélben Komlós bírója szedte pontokba számos lakos panaszát, ezek között a Matuszok ügye is szerepelt, de más sérelmek is megemlítődtek. Szembetűnő, hogy mindkét levél egy kéz írása, vélhetően a falu jegyzője vetette papírra a panaszokat. Alátámasztja ezt a feltevést, hogy a gyér számban előkerült községi iratok, mid a bíró, mind a hitesek (ma úgy mondhatnánk képviselőtestületi tagok) kezük + vonásával hitelesítették, tehát írástudatlanok voltak.

„Kedves Tekintetes Fiscalis Úr, Kegyes Patrónus Urunk (!) / Mi Komlós helységnek előljáró bírái Terjesztettük a Tekintetes fiscalis Úr elleibe a mi panaszunkat, méltóztatson meghalgtatni, bölts elméjére venni és rajtunk segíteni mely is ez U. M.

1-ör Voltanak bolmi Irtás Rétetskéink, Kertjeink és azokat még az első méréskor az Öreg Méltóságos Gróf birtokunkba lenni megengedte, és azt mondotta az Inseleernek (mérnöknek) (:>>) az én örökös jobbágyaimtól a falu mellett levő irtás Rétetskéiket, Kertetskéiket el ne mérje, hanem hagyja meg birtokokba, már most arendákat (bérletet) fizessünk tőle (érte), és vagy három Gazdától (az előbbi levél íróitól) vég képen el is vette, mely miatt megfogvatkozást kell szenyvednünk.

II-ik Az első méréskor a sok gaztat felmérték és akor mindenikének (mindenkinek) bővében adták (a) hogy (a) gaztat mérték. (Az emlegetett „gaztat” műveletlen, gazos, bokros cserjés területet jelentő szónak gondoljuk.) Hanem már most Tekintetes Bireator Úr (az uradalom egyik hivatalnok) a határunkat fel mérte, és kinek Szántó fölgye többre ment, minden köblös földtől fizettünk két forintot, ha Ugarba volt is, épen már most vagy három Esztendőtol olta felére engedte U. M. egy köblöstől fizessünk 1 forintot és egy gyalog napot szolgáltni. A réteink is az Urbarium szerint ki nem sülték.”¹⁵

A levél eddigi pontjai igazolják, hogy az uradalom hivatalnokai Komlóson is adó- és szolgálatmentesség ígéretével igyekeztek a paraszti népet mind több föld megművelésére készíteni, aztán néhány év elteltével ezek után is igyekeznek a jobbágyi szolgáltatásokat behajtani (TAK ÁCS 1979, 1–13). Általános módszer ez

14 MNL OL P. 329. 157. fiók Lad. 118/1.

15 MNL OL P. 329. 157. fiók Lad. 118/1.

ebben az időszakban is. De lássuk a további panaszokat, hiszen ezekből is Komlós jobbágyainak helyzete, és a kor viszonyai tárulnak elénk!

„III-szor Falu rétiünk nintsen, mely miatt nagy fogyatkozásunk vagyon, mivel mi nagy Ország Utba lakunk. A Tekintetes Director (igazgató, jószágigazgató) Úrtól már Sok Ízbe kértünk, de teljességgel nem akart adni, és még azt mondotta, (>>)ha (a) pokoltól egy kaszaravágással megválthatnám a lelkeket, még sem adnék egy kasza vágást. (<<)”¹⁶

Ebből is láthatjuk a komlóiak gazdálkodásában a legelő és kaszáló rétek hiánya erős korlátot szab az állattartásnak. Másrészt figyelmet érdemel az uradalmi hivatalnok hangneme, ez is jellemzője a kornak.

„4-ször Vágnak olyan gazdák, a kik két Testvérek laknak egy házba(n), és külön kenyéren vagynak, hanem egy tüzzel főz és fűt, mégis két forint füstpénzt vesznek meg rajtuk.”¹⁷

Szegény naiv komlóiak! Azt gondolták, hogy szóértelmező érvelésüknek (füstadó) lesz valami fogantja. Bár nem ismerjük a kérelemre adott választ, nem nehéz megkockáztatni, hogy a házadónak is nevezett évi egy forintos cenzust ezután is be fogják a családoktól szedni, attól függetlenül, hogy többen laknak egy házban és egy tűzön főznek.

A panaszlevél utolsó pontja arról szól, hogy az erdővel övezett komlói határból még a tűzi fához sem jutottak hozzá ingyen a jobbágyok:

„5-ör Száraz tűzi fával magunk szükségére valóval sem vagunk szabadok, annyival inkább el adás végett. Négy esztendő alatt fizettünk, – hogy el adás véget hortuk – Esztendőként 120 Renes forintot és minden gazda (tartozott) a fűrészmalomra egy tókért levinni. Melynek alázatos jelentése mellett maradunk a Tekintetes fiscalis úrnak alázatos szolgálói. Komlós helysége közönségesen. Költ Komlóson 1821. július 7-én.”¹⁸ – fejeződik be a panaszlevél, melynek fogantjáról már semmit sem tudunk.

A méltóságos grófok hivatalnokai által érvényesített földesúri erőszak ellenére is az 1820-as évek elején a füzéri uradalom jövedelmei igen gyéren apasztották az uradalom által korábban felhalmozott adósságot. Példaként az 1823. év májusának és júniusának az egész uradalomra vonatkozó összesített számadását hozzuk fel.¹⁹ Eszerint májusig 9447 ft 37 5/8 kr. bevétele és 5819 ft 45 kr. adóssága volt az uradalomnak. A hónap során 3627 ft 52 5/8 kr. bevétel, és 2413 ft 35 kr. kiadás különbségeként 1214 ft 17 5/8 kr. tiszta bevétel gyarapította az uradalom kasszáját. Júniusban

a beszedés 4303 ft 50 3/8 kr, a kiadás 2551 ft 4/8 kr, a tiszta bevétel tehát 1752 ft 49 7/8 kr volt. Az adósság kimutatása 5622 ft 37 kr összeget jelöl meg, tehát az előző havinhoz képest az adósságállomány mindössze 197 ft 8 kr-ral csökkent.

Az ugyancsak 1823. évi urbarialis összeírás összesítése (Recapitulatio)²⁰ egyébként a századeleji kilenchez képest már húsz helységet jelöl meg, amelyek, illetve amelyeknek egy része a radványi uradalomhoz tartozott. Úgy tűnik a Károlyiak jó vállalkozásnak tartották az üvegkészítést, mert a század elején is birtokukban lévő Radványi Óhután kívül 1823-ban már nekik adóztak Radványi Újhuta, Sompataki Huta és Kishuta mesterei is. Birtokaik közül egyébként a legtöbb pénzdót a huták fizették: Újhuta 437 ft 36 kr-t, Ó- és Sompataki huta együttesen 507 ft 30 kr-t, csak ezek után következett a legnagyobb adót fizető földműves falu, Nyíri 394 ft 26 6/8 kr-ral. Komlós súlya nem változott az uradalmon belül, mert a birtokhoz újonnan került települések mindegyike kevesebb bevételt hozott a grófoknak, mint községünk a kivetett 206 ft 48 4/8 kr-ral: Tapolcsány 11 telek után 48 ft 21 kr-t, Biste 8 telek után 156 ft 56 4/8 kr-t, Mátyásháza 6 2/4 telek után 37 ft 9 kr-t, Lajospaták 1 telek után 1 ft 3 kr-t, Budamér, Bogdány, Várgony egy-egy házzal bíró gazdája 4/8 telke után 1 ft-ot fizetett az uradalomnak. Azt nem tudni, hogy az utóbbi három helység határból, hogyan tett szert az uradalom egy-egy fél telekre, de ennek kiderítése nem is feladatunk.

Lássuk inkább, hogy az összeírás²¹ Komlóstra vonatkozó számadataiból milyen következtetéseket vonhatunk le! A község egyébként – az előbb említettekkel ellentétben – teljességében, minden földjével, ami változatlanul 14 egész telket tesz ki, az uradalom birtokában van, ezért az összeírás valójában a falu egészének helyzetét tükrözi. A 14 telek nagyságú határt már csak 7 egész telkes és 14 fél telkes „Helyes gazda” műveli, akik közül egy – Rác János – szabad menetelű, neki a fél telke után kivetett 26 igás robot nap „elengedettik”. Az összeírás 11 házzal bíró és egy másnál lakó, azaz házatlan zsellér létezését mutatja ki.

Komlós jobbágyi gazdálkodásában is jelentős szerepet játszottak a maradványföldek, amelyek még a Mária Terézia féle úrbérrendezés során a jobbágytelek

16 MNL OL P. 329. 157. fiók Lad. 118/1.

17 MNL OL P. 329. 157. fiók Lad. 118/1.

18 MNL OL P. 329. 157. fiók Lad. 118/1.

19 MNL OL P. 397. Acta oeconomica. 119.

20 MNL BAZML S Flt. IV-1/k/ 16. A füzérradványi uradalom úrbéri összeírásai. 1823.

21 MNL BAZML S Flt. IV-1/k/ 16. A füzérradványi uradalom úrbéri összeírásai. 1823.

állományából a földesúri allódiiumhoz kerültek.²² Két házzal bíró és egy házatlan zsellér kivételével Komlós minden telkes jobbágya, és telekkel nem rendelkező zsellére rendelkezett ilyen földdel, amiből a szántó 107 1/8 holdat, a kaszáló rét pedig 9 2/8 holdat tett ki, mely után 130 ft 38 kr. árendát fizettek. Legtöbbször 2-4 hold nagyságú remanenciális földet „béreltek”, melynek minden holdja után 1 ft-ot fizettek, de a fél telkes Rác János 10 4/8, az ugyancsak fél telkes Lakatos Antal pedig 9 6/8 hold maradványföldön gazdálkodott. A kor szokásának megfelelően a komlói jobbágyok is egy egész telek után 52, egy fél telek után 26 nap ígás (marhás) robottal tartoztak, amit a földesúri allódiium művelésével teljesítettek. A művelt maradványföldek minden holdja után 1 ft-ot voltak kötelesek fizetni, a földesúr maradványföldekből származó jövedelme így 130 ft 38 kr. A földesúrnak járó „robotbéli szolgálat” összesen 702 marhás és 311 gyalog robotos napot tett ki.

A kis faluban 1823-ban 31 lakott ház volt, ez abból derül ki, hogy 31 ft házadót (taksa), minden ház után 1 ft-ot kötelesek fizetni a komlói jobbágyok. A földesúr pálinkafőző üstjét bérlő idősebb és ifjabb Matusz Mihály 2-2 ft-ot fizetett az uradalomnak. A vízimalom és a fürdőház üzemeltetéséből nincs személyre kimutatott jövedelme a földesúrnak, nyilvánvalóan azért, mert ezeket nem adták ki bérbe, hanem saját kezelésben tartották meg. Ezekből a tételekből tevődtek össze az uraság „Kész Pénzbéli adói”, amelyek „öszpességgel” 206 ft 48 kr-t tettek ki. A jobbágyok terhei nem merültek ki azonban a munkajáradékban és a pénzadóban, „Természetbéli adók” is terhelték őket: 10 zsákot, 27 kappant és 27 csirkét, 172 tojást kellett az uraság executorainak beadniuk. Az összeírás számadatai is meglehetősen szemléltetik Komlós gazdasági és társadalmi szerkezetét, de a Károlyi grófok osztozkodását előkészítő leírások, kimutatások ennél is érzékletesebben tárják elénk a falu helyzetét a 19. század 20-as éveinek végén.

ISTVÁN GRÓF KOMLÓSA

A füzéri uradalomhoz tartozó helységek alapos felmérésére 1826-ban került sor. A felmérő uradalmi hivatalnokok kérdőívének szövegét nem ismerjük,

22 Az úrbérrendezés során nem pontosan mérték ki a telket. A maradvány az a rész, amivel a jobbágy többet kapott annál, mint ami járt volna neki. Ezt a részt – ha a pontos földmérés megtörtént – a földesúr nem allodizálhatta, hanem telket kellett volna rajta kimérni, ettől eltérően azonban általában visszbéreltették a jobbágygazdával, aki azt korábban bírta. Ez természetesen sérelmes volt a jobbágyoknak, de kevésbé volt hátrányos, mintha másnak adták volna. – Pap József lektori észrevétele, melyet ezúton köszönök.

hanem csak az azokra megfogalmazott válaszokat. A következőkben ismertetett irat²³ „A Méltóságos Gróf Károlyi Familia Birtokaiboz tartozó Komlós Hehységnek leírása és Jövedelméből várható haszon kimutatása” címet viseli.

„Komlós Hehység fekszik Nemes Abaúj Vármegyében, ... a Füzéri várhoz és Uradalomhoz (tartozván), most pedig Gazdasági Administratiojára nézve a Nagy Károlyi Inspectoratushoz és (a) Radványi Inspectorátushoz tartozik. A Kegyes Urbárim szerint Komlós helysége 3-ik Classisbéli”, ma úgy mondhatnánk, hogy kedvezőtlen adottságú. „Szántó földjei általán fogva (általában) dombos fekvésűek, határja hegyes völgyes, minéműségére nézve néha kövecses föld. A Trágyát megkívánja, mely nélkül szűken terem, helyes Trágyázás és Mívelés mellett pedig mindeféle Élet Nemei u.m. (úgy mint) Búzát, Rozsot, Árpát, Zabot, Lencsét, megerem.”²⁴

A fiskális itt is hivatkozik az úr és jobbágy viszonyát még az előző században meghatározó, a Mária Terézia királynő nevéhez fűződő rendezésre: „az Urbárium szerint egy Hold Szántó, nem különben egy embervágó Rét is 1200 ölekekkel vétett fel.” A felmérés 3. pontjára adott válasz rögzíti, hogy „Komlós Hehységét egészen maga bírja a Méltóságos (Károlyi) Grófi familia”, amely az úrbéri szerződést 1811-ben, és 1815-ben is megerősítette.

„Az egész Hehységben vagyon 14 urbarialis Sessio (telek), melyeken laknak 22 Telkes Gazdák és 11 Házszal bíró Zsellerek. Ezek közül a Méltóságos Uraság Szabadossa mostanában 4/8 Sessional...” nyilván ugyanaz a Rác István, akit az 1823. évi összeírásban is felleltünk, azt azonban nem tudhatjuk, hogy a féltelkes szabados jobbágy hogyan tett szert, erre a jogra, milyen helyzet vagy érdem magyarázza immunitásait (szolgálati mentességeit), melyeknek pénzben kifejezett értéke 25 Ft 57 kr-t tett ki. A többi 13 4/8 telket művelő jobbágy viszont urbarialis tartozását köteles volt teljesíteni.

Ebben az időszakban (is) meglehetősen eltérések voltak a jobbágytelkek nagyságát illetően. Sok helység teleknagyságát pontosan nem is ismerjük, az urasági felmérés azonban – szerencsére – rögzítette, hogy a komlói sessio mekkora: egy egész telek 26 hold szántóból és „8 embervágó rétből”,²⁵ összesen 34 holdból

23 MNL OL P. 394. 17. csomó, 167. 8. fol.

24 MNL OL P. 394. 17. csomó, 167. 8. fol.

25 Bár a 18. század végétől a mértékek pontosításában és egységsítésében nagy eredmények születtek, de még sokáig használatban voltak az efféle igencsak hozzávetőlegesek is. Ez esetben az egy nap alatt egy ember által lekasználható területről van szó, melynek nagyságát meghatározta a kaszáló ember fizikai képessége, a területet borító növényzet milyensége, sőt még a munkaeszköz, a kasza minősége is. Az összegzésből azonban kiderül, hogy egy „embervágó” kb. 1 hold nagyságú területnek felelt meg.

3–4. kép. Gróf Károlyi István (1897–1881) és első felesége, Dillon Georgine grófnő (1799–1827) házasságkötésük táján, 1820 körül. (ÉBLE 1913 illusztrációja nyomán)

Fig. 3–4. Count István Károlyi (1897–1881) and his first wife, Countess Dillon Georgine (1799–1827), around 1820, the date of their wedding.

áll. A komlói jobbágyok is háromnyomásos gazdálkodást folytattak. Ez azt jelenti, hogy a határt 3 részre (nyomásra) osztották fel, kettőből évenként kimérték az őszi gabona és a tavaszi gabona termesztésére szolgáló parcellákat, a harmadik részt pedig – az előző évi aratást követően felszántott területet – ugarként közös legeltetésre használták.²⁶ „Az Urbarialis Szántó Földek 3 fordulókra vannak felosztva, és a lakosok által Búza, Rozs, Árpa, Zab, Főzelék (zöldségfélék) és Krumpli termesztéssel használatnak. Az Urbarialis Kaszálók a Határban Széjjel, a' fordulók alhján vagynak. Az Ugarokon és tarlókon való legeltetés a' Méltóságos Uraság Marháinak szabad.”²⁷

Az összeírásokban kimutatott csekély állatállomány magyarázata a szűk legelőterület: „Különös kiszakasztott közönséges legelője nincsen ezen Helységnek, hanem a Lakosok Marhái az ezen Határban lévő Erdőben legeltetnek... mely Erdő... mint egy 500 Holdakat foglal magában.” Az erdők megóvására is gondot fordított az uradalom, hiszen a kivágott fa pótlása évtizedek, évszázadok elteltével következik be, ezért szükséges az állomány tudatos védelme és az önmérséklet az erdőgazdálkodásban. Az

erdő bizonyos részeit néhány évig tilalom alá vették „...a levágottakat ismét szintén több Esztendőig tilalomban tartani szükséges” – írja a fiskális. A kivágott erdőrészeken tilos a legeltetés, nyilván azért, hogy az állatok ne tehessenek kárt a sarjadékokban. Saját erdeje a községnek nem volt, „...hanem Tüzi és épületre való fajzásnak a Méltóságos Uraságnak Erdejéből vagyon, mely beneficiumért (jótéteményért), öllfát vágnak és bordanak a Méltóságos Uraságnak...”²⁸

A megosztani tervezett birtok nagyon fontos jövedelme volt a természetbeni járadék. „A lakosok minden némű Természteményeikből u.m. Buzából, Rozsból, Zabból, Krumpliból, Bárányokból és Méhekből a kilenczedet természetben megadják. Tizeddel pedig a Méltóságos Uraságnak nem tartoznak.”²⁹ A jövedelemkalkulációt pontosítandó kimutatták az 1822 és 1825 közötti 3 év természetbeni járadékának átlagát. E szerint egy esztendőre 25 46/72 pozsonyi mérő – átszámítva 1390 liter tiszta búzát, 32 28/72 pozsonyi mérő, azaz 1760 liter kétszerest (búza és rozs keverékét), 27 48/72 pozsonyi mérő – 1504 liter rozst, 6 22/72 pozsonyi mérő – 343 liter árpát, 26 18/72 pozsonyi mérő – 1425 liter zabot, 10/72 pozsonyi mérő – 7,5 liter borsót, 36/72, azaz egy fél

26 Lásd erről Szabó István ma is alapvető munkáit: SZABÓ 1969; 1976.

27 MNL OL P. 394. 17. csomó, 167. 8. fol.

28 MNL OL P. 394. 17. csomó, 167. 8. fol.

29 MNL OL P. 394. 17. csomó, 167. 8. fol.

pozsonyi mérő – 27 liter lencsét, 37 19/72 pozsonyi mérő – 2023 liter „kolompért” adóztak természetben az uraságnak a komlói jobbágyok, és nagyjából ennyi volt várható tőlük a későbbiekben is. Kimutatták még az őszi és a tavaszi szalma utáni járadékot is: az előbbiből 1 1/8 öl, utóbbiból 5/8 öl volt az uraság haszna. Az igaz jószág után Komlóson sem járt földesúri dézsma, de a tartott bányások után 4 darabot és 1 ft 13 kr-t kellett adóba beadni.

A 13. kérdőpontra adott válasz a jobbágyokat jellemzi. „A Lakosok Magyarok, Vallásokra nézve Római és egyesült Görög Catholicusok, és Reformátusok – középszerű tehetségűek, közönséges igyekezetűek. A helyes (telkes) Gazdáknak mindegyiknek 4 vonó marhája vagyon, a tartozásaikat tellyesítik, adózásaikat kevés utána járással Esztendő végével megadják, a tartozásoknak le szolgáltatására nézve a Méltóságos Uraságra káros kedvezések nincsenek.”³⁰

A most ismertetett felmérés is említést tesz a remanenciális, azaz maradványföldről: „Vagyon ezen Helységnek Határában a lakosoknak Szántó földjeik között több darabban összesen 107 2/8 Hold Szántó föld és 9 4/16 Hold Kaszáló, melyeket a lakosok Arendába bírnak s azokat Esztendőnként 141 Rft 14 kr-okat fizetnek.”³¹ A földesúri tulajdonú létesítmények üzemeltetői az uraságtól kapott földön is gazdálkodnak s ez után is adóznak: „... a Molnár 9 1/8 Hold Szántó földet, a Korcsmáros pedig 7 3/8 Hold Szántó földet és 2 4/10 Hold Rétet... használ. A Fördőház pedig vagyon adva 5 7/8 Hold Szántó föld és 1 ember vágó Rét.”³² A malom, a korcsma, a fürdőház bérlője ezek után a földek után a bérleti díjban meghatározott összegben fizet az uraságnak. A földesúr fontos jövedelemforrása volt a munkajáradék is, melyet az alávetett komlói jobbágyok a majorsági föld megművelésével teljesítettek. Bár Komlós határában nem volt az uradalomnak saját kezelésű majorsági földje, a robot teljesítésének így sem volt semmi akadálya. „A Robotokat természetben szolgáltatják le a lakosok, kivéven 1 zsellért a ki gyalog Napjait a Méltóságos Uraság engedelméből minden Gyalog Napot 30 kr-ra felvéve (megváltotta). Nem lévén pedig ezen Helység Határában a Méltóságos Uraságnak allodiumja (majorsági földje), az ezen Helységből kikerülő Napi Számokat a Kápolnai Majorságbéli Gazdaságnak folytatására u.m. Szántás Vetésre Széna tsinálásra Életeknek és Szénának feltakarítására és a Gazdaság körül elő fordulni szokott fuvarozásokra szokták le szolgálni.”³³

A telkek nagysága alapján határozzák meg a hosszú fuvart is, melyet a jobbágyok a „... természetben szolgálják le nagyobb távolságra való fuvarozásokkal, amennyibe pedig így le nem töltenék más munka Nemével szokta a Tiszteség (uradalmi intézőség) a Szükséghez képest felváltani. Egyéb iránt ha Váltásra engedi a Méltóságos Uraság 8 ft-tal megváltanak (megválthatják) azt a lakosok.” A jobbágyok munkajáradékának része volt még „Ezeken kívül a 3 Napi vadászhat, az Urbanium rendelése szerint természetbe, ha kívántatik tellyesítik.” A komlói jobbágyok „... a csirkét, tojást természetben megadják, a Fonást, Vajat és Borjút (meg) váltják. - A fonást minden Sessio 2 ft-tal, egy itze vajat 1 ft-tal, a Borjút minden Sessio után 3 kr-ral.”³⁴

Az urbáriális ölfát is kötelesek behordani a jobbágyok, mégpedig „... minden Sessio után egy ölet, öszvességgel tehát behordanak 13 4/8 ölet, a Zsellérek pedig Fát vágnak, minden zsellér 1/2 ölet, összesen tehát 5 1/2 ölet.” Ebből kiderül, hogy 1826-ban 11 zsellér volt Komlóson, az urbáriális fajzásokból tehát ők is részesültek. „Azon zsellérek, kiknek Kender földjük vagyon Esztendőnként egy egy zszakot adnak, mely praestantiókból (teljesítésekből) bójon minden Esztendőben 9 zszak.” Mindezen részletek összegezése szerint Komlóson „...egy egész Sessio értéke térszen Ezüstben 23 ft 33 1/4 kr-t.”³⁵

Ha majorsági földje nincs is, de réte van az uraságnak a komlói határban, mégpedig a Tarok nevű 14 1/4 hold és a komlói pázsit 3 hold, összesen 17 1/4 hold, mely a füzéri gazdasághoz tartozik. A komlói rétek nincsenek messze „... a Ligettől a' hová a Birkák számára az azon termett széna és Sarja öszve hordatni szokott jövetellel, menetellel és rakodással együtt 1 1/4 órányira vagyon, fekvése két nagy hegyek között való völgyben, terem jó szelíd ropogós és Juboknak igen alkalmas Szénát...”³⁶ Az urasági rétről való szénatermés évente 1 3/8 öl szénát és 1/8 öl sarjút (második kaszálás) tesz ki.

Az értékelmérés tartalmazza nemcsak az eddigi és az ezután várható jövedelmeket, hanem a komlói birtokon lévő ingatlanokat is. „Vizi Malom bozjá való Csűrrel – Istállóval – állással...” A fürdőház felmérésénél megemlíti az összeíró, hogy a vendégek ellátására „... egy alkalmatosságnak építése szükséges lenne.” Egyébként az uradalom bérletekből származó jövedelme évi 8000 ft-ot tesz ki. Ezeken felül „... vagyon Komlóson 2 Pálinka főző Űst melyekért az illető Gazdák fizetnek Esztendőnként 2 ft cenzust, összesen pedig ... 4 Rft-ot fizetnek.” Az összeírásban mintegy mellesleg említetik meg, hogy „A Korcsmáltatás is mely az e végre épített különös korcsmába folytatattik, a

30 MNL OL P. 394. 17. csomó, 167. 8. fol.

31 MNL OL P. 394. 17. csomó, 167. 8. fol.

32 MNL OL P. 394. 17. csomó, 167. 8. fol.

33 MNL OL P. 394. 17. csomó, 167. 8. fol. A szövegben említett „Kápolnai Majorságbéli Gazdaság” Nyíritől délre található.

34 MNL OL P. 394. 17. csomó, 167. 8. fol.

35 MNL OL P. 394. 17. csomó, 167. 8. fol.

36 MNL OL P. 394. 17. csomó, 167. 8. fol.

hozza adott 7 3/8 Hold szántó földel 2 4/10 ember vágó Réttel, és Mészárszékbéli Jussal Arendában vagyon kiadva, és a fentebb említett 8000 ft Generalis Summába foglaltatik.”³⁷

Tehát a kocsmatartás mellett, a bérlő még húskiméréssel is foglalkozott. Ez mindenesetre igen érdekes kérdést vet fel: honnan származott a vevőköre a húskiméréssel is foglalkozó kocsmárosnak? Hiszen a falu lakói minden kétséget kizárólag magukat döntő mértékben ellátták a számukra szükséges húsmennyiséggel. Minden bizonnyal az átutazók, a malom és a fürdőház látogatói lehettek azok, akik vásárlásaikkal rentábilissá tették a mészárszék működését.

Az urasági erdő – melynek használatáról a korábbiakban már szóltunk – úgyszintén fontos hasznot hozott az uradalomnak. „A Méltóságos Uraságnak ezen Helység Határában levő Erdeje az 1798-ik Esztendőben tétetett felmérés szerint, az időközben tétetett kiirtásokra figyelmeztve, tézzen mintegy 391 Holdakat.” Tehát a korábban említett 500 hold urasági erdő terület majd 4/5-e még lábön álló erdő, 109 holdról azonban már kitermelték a fát. „Ezen Erdő elegyes Tölgy és Birkákából áll, 's most meglehetősen jó állapotban vagyon. Épületre való fák is kerülnek ki belőle, az Üdönék járásához képest Makkot és Gubecot is terem, a levágot fának kivitele nem igen nehéz. Az urasági erdő még nincs Sectiókra felosztva, ... 's most nem is vágattatik.” – olvashatjuk a felmérés erdőóvásra vonatkozó részletét. A vadászatból mivel „...mint eddig tilalmas nem lévén”, az uradalomnak kimutatható haszna nincsen.

A 36. kérdésre adott válasz azt tartalmazza, hogy „Ezen Helységbe található Méltóságos Uraság Majorsági Industrialis vagy is hasznot hajtó épületeknek (becsült) értéke tézzen 5589 ft 8 kr-t Váltóban.”³⁸ Tanulságos azonban ezen épületek egyenkénti kimutatása is, vagyis „A Kömlös helységben levő Ml. (méltóságos) Uraság majorsági Industrialisnak vagy is hasznot hajtó Épületei az illető mester emberek által lett bötsütleseinek összefoglalása.

1. A Vendégfogadó a falunak a napnyugati végén a Kassai útnak déli oldalában terméskő kőfalakkal zsindegy fedél alatt építetett az árenda ideje alatt, mellyben egy borivós szoba: benne bormérő hely deszka kerítéssel elrekesztve, egy konyha és egy kortszmáros szobája, mellynek oldalán a földszint(en) levő boltozatos komora a bor tartásának is szolgál, és a mellybe a bójárás a bor mérő helyből a konyha huta meget vagyon. Az ablak és ajtó felek kőfaragó munkából készítették. Árnyékszék a kortszma háta megett deszka oldalakkal zsindegy fedél alatt készült. A füzéri épületek bötsütlehez kapott betsű levelekben bötsültetett kőműves, kő-

faragó áts, asztalos, lakatos, fazekeas munka és az ablakok összértéke 2064 Rft 12 kr. A szekér állás a kortszmától nap nyugat felé az ország út hosszában termős kő falakkal. Belől 8 gömbölyű oszlopokkal a fedélfának tarására, zsindegy fedél alatt építetett 1825-ik esztendőben 12 öl hosszú és 8 öl szélességgel, a füzéri épületek bötsütlehez kapcsolt betsulevekben felíratott kőműves-, áts, lakatos munka tejes értéke: 1716 Rft 20 kr.

2. A Kortszma telken lévő sövény kerítések a Bírók által bötsültettek az ide csatolt bets levél szerént 4 Rft 20 kr-t (ér).
3. A vízi lisztelő Malom a helység nap keleti végén, a füzéri és a fürdőről jövő öszvesült patakon egy vízi kerékre terméskő falakkal zsindegy fedél alatt építetett: a Malom ház 18 ölös, és a mellett a molnár szoba 9 öl az oldal kamara pedig 3 1/2 öl, a fedele már ótska. Kőműves, áts-, lakatos-, üveges-, fazekeas munka, maga a malomkészület a molnárok szerint 1748 Rft, az egész összértéke 1728 Rft 45 kr.
4. A malomnál lévő istálló berem oldalakkal (borona, azaz a sarkokon csapolással egymáshoz erősített szálfából és gerendákból épített falakból álló épület) és szalma fedél alatt 25 Rft 30 kr.
5. A malomnál lévő csűr berem oldalakkal (Lásd mint fent!) szalma fedél alatt- ez is ótska a bírók által bötsültetett 20Rft- ra.
6. A Fürdőház a Kamrára járó Utnak bal oldala irányában a Kőbánya hegy alatt építetett 1806-ban. Talpfákra deszka oldalakkal zsindegy fedél alatt több fürdő kamrára felosztva, melyekből 2 (két) fürdős kádakra, 3-három kádakra és négy fürdőkádakra szolgál. Ezen épület hossza 12 öl, a szélessége 2 öl, de dél felől levő hosszában vagyon tornác, amellynek végén az árnyékszék deszka oldalakkal zsindegy fedél alatt, az áts mester B alatt levő berslevelében bötsültettek 139 Rft-ra.
7. A vizet melegítő Színye a Fürdő házon fölül 4 ágasson levő zsindegy fedél alatt. A katlan kementzéje téglával, a forrás kútjai pedig termés kövekkel építetett, amellyből csatornákkal eresztetik a víz a katlanba és fürdő házba. Mindezekben bötsültetett 55 Rft 30 kr.
8. A Fürdő ház irányában azoknak vagyon egy kis vedég szoba terméskő falakkal zsindegy fedél alatt egy kis tornázzal és pintzével Bötsültetett 209 Rft 46 kr.
9. A Fürdős háza a vendég szobán alol patitsos tapasztott falakkal szalma fedél alatt építetett a közepén tágas konyhával és abból két felől nyíló Négy szobával, ezen, már romladozott épület bötsültetett a Bírók által...78 Rft-ra.
10. A fürdős Istállója patitsos oldalakkal, szalma fedél alatt, szintúgy rossz állapotban a Bírók által bötsültetett...10 Rft 45 kr-ra.

37 MNL OL P. 394. 17. csomó, 167. 8. fol.

38 MNL OL Budapest, A Károlyi család levéltára P 394. Károlyi bírokjoggal kapcsolatos iratok. 17. csomó. 167. 8. fol.

11. *A Székér szín a Fürdő ház alatt, a fürdősnek háza erányában tölgyfa ágasokon lévő szalma fedél alatt, a Bírók által bősültetett 20 Rft-ra.*

12. *A fürdéshez való edények betsértéke 117 kr*

Valamennyi épület összértéke 5589 Rft 8 kr.

Conventional pénzben tészen 2235 Rft 39 5/25 kr.”³⁹

A kimutatás keltezése: Nagykároly, 1826. április 30. A nagykárolyi fiskális jelentése mellett mellékelve megtaláljuk a hivatkozott „betsleveleket” is. Az egyiket Szuhay András Nyíri helység hites jegyzője jegyezte le, a becslést Komlós bírója, Juhász Mihály és két hites végezte, akik kezük + vonásával és a falu, pecsétjével hitelesítették az iratot. A pecsét körirata SIG POS KOMLOS 1784.⁴⁰ Ábrázolása kivehetetlen. Az irat keltezése még 1823. augusztus 31. Láthatjuk, hogy jelentékeny idő telt el a hivatali regisztrálás és a terepmunka között. A molnárok becslevele, amelyben a malom berendezésének értékét határozták meg, nem datált, valószínű ők is akkoriban mérték fel „üzemüket”. Ők is írástudatlanok: Paluszra Jakab, Salágyi András és Maleó János szintén kezük + vonását biggyesztették a nevük mellé.

1826. április 9-i dátummal találunk egy újabb becslevelet is a fürdőházzal, ebből megtudjuk azt is, hogy a kádak „fa abrontosak”, és, hogy „... Ezen kívül találatik a fürdő háznál víz melegítéshez egy régi ótska rossz rész üst, melyet rossz állapotjához képest mint nem hasznonvehetőt nem betsüiltetvén, hanem meg mázsálván a benne levő vason (fémen) kívül hetven fontot nyomván, mint oltska rezet a vidéki árához képest fontját számolva 1 ft-boz. Összesen írva tészen 70 ft. Ezen üstbe lévő vas husz fontot tévén fontját 12 kr-ba számlálván tészen összesen 4 ft.”⁴¹ A bíró már Lakatos István, rajta kívül Szviátkó András és Tóth András hitelesítette keze + vonásával az iratot.

Míndezeknek előre bocsátása után következik egy külön kötetben⁴² „... mindenmü Jövedelmeknek és Kiadásoknak Rubricankénti előadása, azon meg jegyzéssel, hogy mind a Bevétel, mint pedig a’ Kiadás Rubrikáknak Summája [összege] nem tsak Váltó Czédulákban, hanem Ezüst pénzben is ... által téve elő adatnak. / N. Károly 31. december 1826./ Ezen összeírásnak megtételére kiküldettek: Jákö István uradalmi fiskális (ügyvéd) és / Szabó Sándor Exactor (adószedő).” Érdemes ebbe a hivatkozott, számszerű kimutatásba is beletekinteni, mert bár a bevételek számadatai nagyrészt ismétlődnek, de érdekes a természetbeni- és munkajáradékok értékének pénzbeli meghatározása. Másrészt

a kimutatás révén a korabeli ár- és pénzviszonyokról is fogalmat alkothatunk, a kiadások összegszerű meghatározása pedig új adatokkal bővíti ismereteinket Komlóra, a füzérradványi uradalomra, illetve a helységnek az uradalmon belül betöltött szerepére vonatkozólag.

„Ezen Helység az Urbarialis adózás alatt conscribált (összeírt) 14 Sessiók után köteles szolgálni 1456 gyalog napokat, melynek értéke per 25 kr tészen – 606 ft 40 kr.” A házzal bíró 11 szellér fejenként 18 nap, összesen 198 nap gyalogrobottal tartozik ennek pénzben kifejezett értéke 82 ft 30 kr. A szellérek egy fél öl fát tartoznak vágni, mely munka értéke 30 kr, tehát 11-en 5 ft 30 kr értékű favágással tartoznak. A 9, kenderfölddel rendelkező szellér, mint korábban is említettük egy-egy zsákot tartozik adni, ennek értéke 9 ft, tehát egy zsák 1 ft-ot ért. A dézsmában beadott 4 bárány értéke 5 ft, egy bárány ára tehát 1 ft 15 kr. A tiszta búza pozsonyi mérőjének (54,3 l) ára 3 ft, a kétszeresé 2 ft 21 kr, a rozsé 1 ft 55 kr, az árpáé 1 ft 30 kr, a zabé 4 ft, a lencse 4 ft, a krumli 24 kr. Az őszi szalma öljének értéke 6 ft, a tavaszi szalmáé 8 ft. A korábban ismertetett dézsmába beadott termények összértéke 271 ft 29 3/8 kr váltópénzben, ezüstpénzben 108 ft 35 4/5 kr. Az allodiális 17 1/4 hold rétről 1 3/8 öl széna (ölje 60 ft) és 1/8 öl sarjú (ölje 40 ft) értéke 84 ft 43 4/8 kr. A „... két kőre épített lisztelő Malom” évi bérleti díja 279 ft 30 kr. Végül is a komlói birtokrész várható éves jövedelme a három év bevételeinek átlaga alapján 2004 ft 44 1/8 kr váltópénzben, ami ezüst pénzben 801 ft 53 3/5 kr-t tesz ki.

Érdekes a Komlóra kimutatott kiadások listája is. Ezek jelentékeny része az egész uradalomra vonatkozó költség, amelyet részarányosan állapítottak meg Komlóra: „Ezen Radványi Uradalomban külömbféle a Gazdasághoz tartozandóknak befizetésére kiküldendő Tisztek, Irnokok s Hajdúk ad Diurnumai (napidíjai) ’s Heti költségei tészennek 200 ft 5 kr. ., melyből a proportio (arányos rész) szerint esik ezen Helységre 9 ft 31 kr.”⁴³ A Komlós határában történő dézsmabeszédéskor az uradalmi hivatalnokoknak kifizetendőapidíjak összege 9 ft-ot tesz ki. „A Radványi Uradalomban csak a legnagyobb szükségekben tartott Üri Széké (földesúri bíróság) Esztendei költségei tészennek 307 ft 31 kr-t. ., mely summából a sessiók számához képest esik ezen (Komlós) Helységre 18 ft 32 6/8 kr. Törvénykedésre ’s alkalmaztatásokra 50 ft-ok (az egész uradalomra), a proportio szerint a Sessiók számához képest esik ezen Helyre 2 ft 20 kr.”⁴⁴ Ezek az arányszámok azt is kifejezik, hogy Komlós mindössze 4,6%-kal részesült az uradalom egészére vonatkozó kiadásokból, ez a birtokrész csekély súlyát

39 MNL OL P. 394. 17. csomó. 167. 8. fol.

40 SIG(ILLUM) POS(SESSIONIS) KOMLOS 1784 – Komlós helység pecsétje 1784.

41 MNL OL P. 394. 17. csomó. 167. 8. fol.

42 MNL OL P. 394. 17. csomó. 167. 8. fol.

43 MNL OL P. 394. 17. csomó. 167. 8. fol.

44 MNL OL P. 394. 17. csomó. 167. 8. fol.

és jelentőségét jelzi az uradalmon belül. Az épületek „*reparatiojára*” (javítására) 223 ft 34 kr van előirányozva, „*Ebbe járulnak még a különféle Mester emberek mellett a robotosok Napi Számjai, mely Nyíri helységéhez a 8-ik szám alatt feltételezett gazdasági kimutatás szerint ezen Ispányságban* [kiemelés Sz. P.] 517 $\frac{1}{4}$ gyalognapokra rug. Ezen robotbul ezen Nyíri helység, ugy a Kápolnai Puszta között levő proportió (arányos megosztás) szerint Komlós Helységére esik 121 $\frac{1}{4}$ Gyalog Napok a dis (naponta) 25 kr. térszen 50 ft 31 kr-t.”⁴⁵

Láthatjuk az idézetből, hogy Komlós az uradalmon belül a nyíri ispánysághoz tartozott, s jóval csekélyebb gazdasági erővel rendelkezett, mint a másik falu, hiszen a „*gyalog napok*” közötti több mint négyszeres különbség nyilván elsősorban nem a kicsiny Kápolnai Pusztára vonatkozó robotból állt elő. A kiadások között szerepel a Komlós határában lévő 17 hold majorsági rét évi műveléséhez, kaszálásához, a lekaszált széna összegyűjtéséhez és behordásához kalkulált 136 gyalog robotos nap, melynek értéke (25 kr-ral számolva egy napot) 56 ft 40 kr. A radványi uradalmi hivatal költségeit illetően Komlóstra vonatkozólag a falura megállapított összes adminisztrációs kiadás 164 ft 5/8 kr. Mindennek végeredményeként a komlósi birtokrész bevételeiből kalkulált éves jövedelem 2004 ft 44 $\frac{1}{8}$ kr-t, ezüst pénzben 801 ft 53 $\frac{3}{5}$ kr-t, a várható éves kiadás pedig 944 ft 55 $\frac{3}{8}$ kr-t, ezüst pénzben 377 ft 58 kr-t tesz ki. Az egyenleg tehát jelentősen pozitív, 1059 ft 48 $\frac{6}{8}$ kr, ezüst pénzben 423 ft 55 $\frac{3}{5}$ tiszta jövedelmet mutatnak ki, mely Komlós jobbágynak adóiból és szolgáltatásából várható a következő évekre.⁴⁶

Egy egyszerűsített kimutatásban 1827. március 27-én is rögzítették a komlósi birtokrész értékét, de most már csak ezüst pénzben:

„*A házak számához való füstpénz 13 ft 12 kr*

Urbarialis sessiók értéke 392 ft 26 kr

Házzal bíró zsellérek robot értéke 33 ft

Kazány Bérből (pálínkafozó) 1 ft 36 kr

Remanentiális földek:

szántó 3. osztályú 56 ft 31 $\frac{1}{5}$ kr

Allodiális földek:

Szántó, Kaszálló 3. osztályú 33 ft 53 $\frac{2}{5}$ kr

Regale Beneficiumok: fogadók Árendájából 116 ft 57 $\frac{3}{5}$ kr

Malomok jövedelméből 111 ft 48 kr.

Térszen az összes érték 801 ft 53 $\frac{3}{5}$ kr.”⁴⁷

Végül is az alaposan előkészített osztozásra az év közepén került sor, mert egy 1827. szeptember 8-án keltezett irat⁴⁸ Abaúji vármegye alszolgabírájának Kraynik József és ordinárius (rendes) esküdtjének Ráthay Pálnak hitelesítő levele, a füzérradványi uradalom valamennyi községének bírója és néhány hites jobbágy jelenlétében történt bejelentést rögzíti. E szerint a füzérradványi uradalomhoz tartoznak Füzérradvány, Pálháza, Filkeháza, Radványi Óhuta, Radványi Újhuta, Füzér, Komlós, Nyíri, Hollóháza, Vily, Mátyásháza, Biste, Vitány. Bár megjelölt és vállalt törekvésünk, hogy az uradalom történetéből elsősorban a Komlóstra vonatkozó adatokat értékeljük, de nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy éppen az ez előtti 1826. esztendő volt az, amikor a váras hely Füzérnek, minden szerepe megszűnt az uradalom igazgatásában, innen fogva a források már kizárólagosan füzérradványi uradalomként említik a Károlyi birtokot.

Komlóst Karász György bíró és ifjú Matusz Mihály, Baranyák János hitesek képviselték. „*Jelenlétén még Te-kintetes Erdélyi János úr, a többször tisztelt (Károlyi) Grófok Jóságaiának Directora (igazgatója), Nemes és Nemzetes Bártfay László úr szinte azon méltóságok Jóságai Directiójának Actuariususa (behajtója), Telek Imre a Füzér-Radványi uradalom eddigi tisztartója és Tisztelendő Berzevüty Melebia Radványi Plebános úr.*” A bejelentés lényege hogy a Károlyi grófok: István, Lajos és György a családi vagyont felosztották egymás között. A nyírbátori uradalmat György, a nagy-károlyi nagyobb részét Lajos, kisebb részét István kapta a füzérradványi uradalom egészével együtt. „*Megbatalmazott úr (Erdélyi János jószágigazgató) kijelentette, hogy minék utána e' napokban a tisztelt Méltóságos Grófok magok között megosztózkodván az egész Füzér Radványi uradalom, ide értvén a Nemzetes Zemplén megyében helybeztetett Vitány Helységet és a Sáros Pataki Szabad Szőlőt is, a jelenlevő Gróf Károlyi István Eő Nagyságának jutott... oly határozással, hogy mindazonáltal annak jövedelmei az jövő Új Esztendőig mind a három Grófokat Eő Nagyságokat illessék.*”⁴⁹ Az 1828. évi Komlóson is elkészített országos összeírás⁵⁰ adóalanyai azonban már csak István grófnak szolgáltak. Természetesen rajta kívül, a kor törvényeinek megfelelően adóztak még az egyháznak, vármegyének és a királyi kamarának is.

Lássuk azonban az említett összeírás Komlóstra vonatkozó adatait! Eszerint 1828-ban a faluban kereken 30 adózó családfő volt, kik közül 10 a jobbágy, 18 a zsellér, 2 az alszellér ez utóbbiak, Kratsko József és

45 MNL OL P. 394. 17. csomó. 167. 8. fol.

46 MNL OL P. 394. 17. csomó. 167. 8. fol.

47 MNL OL P. 394. 17. csomó. 167. 8. fol.

48 MNL OL P. 392. 75. fiók. Lad. 89/22.

49 MNL OL P. 392. 75. fiók. Lad. 89/22.

50 MNL BAZML, Mikrofilmtár XV-32. 436. tekercs

Szurujka Mihály nem fizettek házadót, merthogy nem volt házuk. Nem nehéz megállapítani a számok alapján, hogy 1828-ban a zsellérek száma már kétszerese volt a jobbágyokénak. A velük együtt élő mindkét nemű 18 és 60 év közötti családtagok száma összesen 75. Ezen kívül 6 fiútestvér is gyarapította még a felnőtt lakosok számát. Érdekes, hogy mindössze csupán 5 fő 18 éven aluli fiút találunk az összeíró íven.

Egyetlen jobbágnak, Baranyák Istvánnak volt szolgálója. Jól jellemzi Komlós társadalmi szerkezetét, klasszikus kicsiny jobbágyfalu mivoltát, hogy a lakosok között nem találunk értelmiségit, hivatalnokot, kereskedőt, de még mesterembert sem. Mindent összevéve Komlós határa, mint a korábban bemutatott uradalmi összeírásokból is láthattuk, 10 jobbágyi telket tett ki. Érdekes, hogy az állami összeírásban a földterület mértékéül még a pozsonyi mérőt nem pedig a holdat használták, egy jobbágytelek nagyságát 19 3/5 mérőben meghatározva. Ezek után az adóköteles javak után fizetett 224 ft 22 kr kiegészült még a rétek után járó 40 ft 48 kr-ral, tehát a lakosok összesen 265 ft 10 kr-ral gyarapították az államkincstárt. Az összeírásból az is kiderül, hogy a komlóiak semmi adó alá eső szőlővel nem rendelkeztek. Az összeírás szerint meglehetősen gyér volt az állatállomány: 28 igás ökör, mindössze 16 fejőstehén, és 4 három évesnél fiatalabb borjú, 17 három évesnél idősebb fogatolt ló, 32 juh, 14 sertés található a komlói jobbágyok portáin. Az ökrök – ahol vannak – mindig párban vannak, igazásuk ugyanis csak így volt lehetséges.

A JOBBÁGYFELSZABADÍTÁS ELŐTT; A FALU ÉS A KÁROLYI GRÓFOK 1848/49-BEN

Az 1825-től 1848-ig tartó időszakot reformkornak nevezzük. Jogos ez a terminus, ha a nagypolitikában, az országgyűléseken történetekre gondolunk, de a Komlós-hoz hasonló jobbágyfalvak népe szinte semmit nem érzékelt a nemesség különböző irányzatainak megyei és diétai csatározásaiból, a liberálisok és konzervatívok disputáiból, a tehetségtelen Ferenc királytól való függőséget lazítani célzó törekvésekből. Komlóson továbbra is ugyanúgy három nyomásban művelték a földet, mint korábban, ugyanúgy beszolgáltatták terményeiket és pénzjáradékaikat István gróf executorainak, mint korábban, és az állami adóikat is teljesítették, akárcsak annak előtte. A falu életében az sem jelentett különösebb változást, hogy 1843-ban István gróf idősebbik, első házasságából származó fiának, gróf Károlyi Edének (1821–1879) adományozta a füzérradványi birtokot a beletartozó Komlós községgel egyetemben. A falu életére az sem volt különösebb hatással, hogy Ede gróf

– nem úgy, mint az apja – lakhelyéül Füzérradványt választotta, hiszen az uradalom hivatalai és hivatalnokai⁵¹ is ugyanazok maradtak, a földesúr pedig – a kor szellemének megfelelően – nem igen került érintkezésbe a pórnéppel.

Az 1847. január 1-ével datált uradalmi összeírásnak is⁵² csakúgy az volt a célja, mint a korábbiaknak: kimutatni az uradalom Komlóstól várható jövedelmét. Néhány tanulsággal azonban mégis szolgálnak a számok az eltelt mintegy húsz évre vonatkozólag. Az uradalom komlói birtoka változatlanul 14 teleknyi, melyet ekkor már 23 telkes gazda művelt meg. Ebből az állományból már csak 5 van egész telekként feltüntetve, de ezeket is négy esetben két-két család művelte: Ifj. Orosz András és János, Matusz István és György, Baranyák István és Baranyák Jánosné, Csihai János és Tóth Mihály. Ezekben az esetekben tehát gyakorlatilag fél telkekről beszélhetünk. 1847-re csupán egyetlen egész telkes jobbágy, Horváth István maradt Komlóson, aki maga, családjával művelte a földjét. A birtoknagyság szerint bejegyzett 18 fél telket három esetben szintén két-két család művelte, ami azt jelenti, hogy valójában 15 fél telekről és 6 negyed telekről beszélhetünk. A korábbi összeírások adataival összevetve ezeket a számokat, kiderül, hogy – mint az országban általában – Komlóson is lezajlott a jobbágytelkek elaprózódási folyamata a 19. század 30-as, 40-es éveiben.

1847-ben 14 házzal bíró zsellért és 7 házzal nem rendelkező, másnál lakó zsellért találtak Komlóson az uradalmi összeírók, ők jelentették a falu jobbágytársadalmának legalsó rétegét. Az egész telek után immár 54, fél telek után 27 nap „*marbás robotbeli szolgálat*” jár az uradalomnak. A házzal bíró zsellérek 18, a másnál lakók 12 gyalogos robotbeli nappal tartoznak. Összességében az uradalom 756 nap igás és 336 nap gyalogrobotra számíthatott a komlói jobbágyoktól. Érdekesség a korábbi összeírásokhoz képest, hogy egyetlen krajcár tervezett bevétel sincs kimutatva sem a robot, sem a természetbeni szolgálatok pénzbeli megváltása címén, pedig nem valószínű, hogy a komlói jobbágyok ne törekedtek volna erre, a kisebb személyi függést jelentő módozatra. Arról lehet inkább szó, hogy az uradalom majorsági gazdálkodásának nagyobb munkaigénye miatt nem tették lehetővé számukra a terhek pénzbeni megváltását. Így is került azonban Komlósról pénz az uradalom kasszájába, hiszen a 37 ház után egy-egy forintot kellett fizetni. A kender után járó kilencedet

51 Lásd az uradalmak igazgatásáról bővebben KAPOSÍ 2000!

52 MNL BAZML S Flt. IV-1/k/16. *A füzérradványi uradalom összeírásai*. 1847. Komlós.

pedig 23-an pénzben megválhatták: az 5 egész telekhez kiosztott kenderföld után 48-48 kr-t, a fél telkekhez járuló kenderföldek után pedig 24-24 kr-t kellett fizetni, a kender után számított pénzbeli jövedelem így 11 ft 12 kr-t tett ki. Az uradalom 1847-re kiszámított komlói pénzjövödelmének summája 48 ft 12 kr. Kilenc házzal bírós zsellér is kapott kenderföldet, ők fejenként egy-egy zsákot voltak kötelesek szőni az uraságnak. Természetbeni adónak van ugyan feltüntetve az ölfa vágása és hordása, de nyilvánvaló, hogy ez a tevékenység is inkább munkajáradéknak tekinthető. A korábbiakban említett módon felvett 5 egész telek után egy öl, a 18 fél telek után pedig fél öl fa behordását írták elő. A házzal bírós zsellérnek fél-fél öl fát kellett vágnia, így összesen 7 öl fa vágása, és 14 öl fa behordása volt még kötelessége a komlói jobbágyoknak és zselléreknek.⁵³

Az összeírás utolsó három sorában szerepel az „Uraság malma / Vendégfogadó / Fürdő ház”, de ezekhez az „*indusziákhoz*” semmiféle kimutatott, tervezett jövedelmet nem társítanak. Ebből azonban téves lenne azt a következtetést levonni, hogy ezek működése megszűnt vagy szünetel. Igen valószínű, hogy bérletbe adták ki ezeket az egységeket, de erre vonatkozó rovat nem szerepel az összeírás fejlécében.

Az összeírások kötete tartalmazza a füzérradványi uradalom valamennyi helységből várható jövedelmének kimutatását és összesítését. Immáron csak 12 helység van felsorolva, a legfeltűnőbb a korábbiakhoz képest a huta települések hiánya. Komlós a már említett 48 ft 12 kr készpénzbeli adójával a kilenc település közül az utolsó előtti helyen áll, falunkat mindössze Mátyásháza múlja alul 24 ft 12 kr-jával. Az uradalom egészére vonatkozó számszerű összesítés az összeírás záradéka-ként betűzve is meg van ismételve: „*Az az Tizenegyezer ötszáz negyvenkét 4/8 marhás napi – Nyolcz ezer egyzáz nyolczvankét gyalog robot nap – Kilentz Száz hetvenhat forint tizenöt xr pénz ezüstpénzben – Kétszáz tizenhárom 6/8 ölfa hordási – Egyszáz hetvennyolcz favágási tartozást – Százhat 4/8 darab gabonás Zsák – a Radványi Uradalmi Főpénztári – Kasznári – és Ispányi Számadónál bevételbe tétetni rendelem. Radvány, Január 1-e 847. G. Károlyi.*”⁵⁴

Az uradalmi összeíráshoz képest a közeli időben keletkezett állami összeírás, „*Komlós Hehységnek Individualis Conscriptioja az 1847/1848-ik Évre Orosz András bírósága alati*”⁵⁵ a megegyező rovatokban némileg eltérő adatokat

tartalmaz, melynek okát nem tudhatjuk. Az uradalmi összeírásban felvett 23 egész- vagy rész telkes jobbágy helyett utóbb csak 21 telkes gazdát találunk, akiknek gazdasági-társadalmi megoszlására az általuk használt urbáriális szántóföld nagysága utal. Mindössze két jobbágy, Horváth István és Matusz József rendelkezett 8 köblös őszi és 6 köblös tavaszi szántóval, melyhez még 8 „*embervágó*” urbáriális rét is tartozott, eszerint ekkor két egész telkes jobbágy élt Komlóson. A legtöbben (20-an) 4 köblös őszi, 3 köblös tavaszi szántóval és 4 „*embervágó*” urbáriális réttel bírtak, tehát fél telkesek voltak. Az itt felsorolt telkes gazdák közül Matusz István csupán 2 köblös őszi, 1 köblös tavaszi szántón és 2 „*embervágó*” réten gazdálkodott, amit két lovával művelt meg. Az uradalmi összeírásban 14 házzal bírós és 7 másnál lakó zsellér szerepel, az állami összeírásba mindenféle megkülönböztetés nélkül csak 8 zsellért jegyeztek be. A házak száma még ennél is nagyobb eltérést mutat: az 1847. évre az uradalom 37 ft taksára (házadóra) számít, ez azt jelenti, hogy a fiskálisok 37 házat találtak a faluban, ezzel szemben az állami összeírás 3 elsőrendű és 16 másodikrendű, összesen 19 ház létezéséről tanúskodik. Orosz András bírós neve mellett semmilyen adat nincs feltüntetve, nyilván azért, mert ő hivatali ideje alatt az állam felé adómentességet élvez, de ha még az ő házat is beszámítjuk, akkor is óriási különbségnek tűnik az a 17 ház többlet, ami az uradalmi összeírásban szerepel. Talán baksist kapott a falutól az összeíró, hogy kevesebb ház után kevesebbet kelljen befizetni az állam kasszájába? Nem tudhatjuk.

Az állami összeírásnak azonban azok az érdekesebb adatai, amelyeknek nem találjuk megfelelőjét az uradalmi fiskálisok által készített felmérésben, és amelyek főleg az állattartásra vonatkozólag tanulságosak, bár az előzőek alapján lehetnek kételyeink ezen adatok megalapozottságát illetően is. Ezek szerint, amint a 20-as évek végén, úgy 1847-ben is Komlóson a fő igaerőt az ökrök jelentették, bár a tartott lovak száma erősen megszaporodott a korábbiakhoz képest. A tartott ökrök száma 38, 3 jobbágy, Korán József, Sviatkó András és Nagy Mihály rendelkezett 4 ökörral, a többiek csak egy párral. Érdekes, hogy két zsellér, Deák István és Haluder András is rendelkezett két-két ökörral, viszont a telkes gazdák közé felvett Sedlászki Jánosnak sem ökre, sem lova nem volt, csak egy tehénnel rendelkezett. A néprajzi irodalomból tudjuk, hogy előfordult a tehének jármolása, és ismerünk egyes jármot is, de mégis nehéz elképzelni, hogy Sedlászki János hogyan művelhette meg 4 köblös őszi és 3 köblös tavaszi urbáriális szántóföldjét. Íme egy konkrét eset, amikor a művelési képtelenség előre vetíti a zsellérré válást. A lovak száma 21, három jobbágy,

53 MNL BAZML S Flt. IV-1/k/16. *A füzérradványi uradalom összeírásai*. 1847. Komlós.

54 MNL BAZML S Flt. IV-1/k/16. *A füzérradványi uradalom összeírásai*. 1847. Komlós.

55 ŠOBA. A Ž. Összeírások 1847/48. Komlós.

Matusz György, Horváth István és Matusz József tartott 4 lovat, Matusz István és Sviatkó Mihály 2-t, Baranyák István pedig 1-et. Az igaerő szempontjából egyelőre nem vehető figyelembe az a 4, egy évesnél fiatalabb csikó, amelyeket még a komlói gazdáknál találhatunk.

A tenyésztett háziállatok csekély száma azt mutatja, hogy Komlós gazdálkodásában változatlanul elsődleges a szántóföldi művelés. A háztartásokban mindössze 9 borjas és 16 meddő tehenet, 6 három éves, 1 két éves tinót találunk. Mindössze három gazda tartott 2 tehenet, érdekes módon köztük szerepel Benes Ignácné, akinek még 3 lova, 1 két éves tinója és (Komlóson a legtöbb) 3 sertése is van. Rajta kívül 12 háznál találunk még egy-egy sertést és 2 háznál egy-egy süldőt. A faluban hét portán összesen 20 fejős juhot találunk. Az ismertett alapok után a falu 282 ft 49 kr-t állami adót köteles fizetni. A legtöbbet, 20 ft 11 kr-t Horváth István fizeti őt követi 18 ft 41 kr-ral a másik telkes gazda, Matusz József. A fél telkes jobbágyok 9 ft 30 kr körüli összeggel tartoznak. A zsellérek sem mentesek az adózástól, ők 4 ft 21 kr illetve 42 kr közötti összegekkel kötelesek gyarapítani az államkincstárt.⁵⁶

Ilyen állapotban érte az 1848. márciusi forradalmat követő jobbágyfelszabadítás Komlós népét. A köztörténetben oly fontos másfél esztendő eseményeit jól ismerjük, de ebből az időszakból konkrétan Komlósról vonatkozó adat alig áll rendelkezésre. A falut – szerencsére – elkerülték a szabadságharc hadi eseményei, még az 1848. december–1849. januári felvidéki hadjárat csatáit is távolabb vívták Schlick és Klapka seregei. Mindössze a falu nemzetőreinek listája⁵⁷ áll rendelkezésünkre.

A nemzetőrség szervezése már 1848 április végén megkezdődött. A nemzetőri szolgálatra alkalmas személyeket összeíró megyei bizottság Abaúj vármegyében a következő – kivonatolt – levél kíséretében küldte meg a listát, amelyen többek között Komlós is szerepel, az országos hatóságnak: „Alól irtak az igazgató választmányának Május hó 10-ikéről kelt, hozzáánk pedig azon hó 23-ik napján érkezett határozata folytába, az 1848-ik évi 22-ik t.c.nyomán a nemzeti őrseregnek... összeírása végett kiküldtetvén – hivatalosan jelentjük, miszerint kiküldetésünkbe eljárandók május hó 25-ik napján megkezdettük, 's helységenként az általunk előre körözött határnapokon személyesen megjelenvén, 's munkálkodásunkat folyvást folytatván folyó Június hó 4-ik napján bevégeztük.”⁵⁸ A kiküldött összeíró bizottságnak

feladata volt még a Deák Ferenc igazságügy miniszter rendeletére felállítandó, a sajtó vétségekre felügyelő „eskütszéki tagságra képesített személyek” összeírása is. Ezek szinte mindnyájan földbirtokosok, tanítók, ügyvédek, s csak elenyésző számban legalább 200 ft jövedelemmel rendelkező földművesek voltak. Valószínű, mivel ilyen egyén Komlóson nem találtatott, ezért az „eskütszéki bizottság” a faluban fel sem állítatott. Elkészítették viszont a komlói nemzetőrök listáját, megjelölve lakásukat, életkorukat, polgári állásukat.

Füzerkomlós történetének tárgyalt szakaszát a községgel csak igen laza kapcsolatban álló egykori és ekkori birtokosainak, Gróf Károlyi Istvánnak illetve Gróf Károlyi Edének a szabadságharcban betöltött szerepével zárjuk. Előljáróban leszögezhetjük, hogy mindketten, apa és fia minden erejükkel a haza ügye mellé álltak. Kezdetről nyilván való volt, hogy a független állam megteremtésének két legalapvetőbb feltétele az önálló pénzügy és az önálló haderő megteremtése. Az első felelős kormány pénzügyminisztere, „Kossuth Lajos május 19-én adakozásra szólított fel a Magyar Nemzeti Bank létrehozásához: Károlyi István erre a célra 10.000 forint értékű ezüstit adományozott.” (BUDA 1998, 3 /uhe-199804.pdf/) Nem lehet ezek után csodálkozni azon, hogy az ekkor már fel-felmerülő konfliktusok elsimításában is igen sikeres, bölcs gróf pest megyei főispáni kinevezését, és június 19-ei beiktatását osztatlan elfogadás, mi több lelkesedés övezte. „Károlyi István egy arisztokrata, kit a sors minden előnyökkel halmozott, de kit az abszolutizmus cifrábnál cifrább színekbe öltöztetett csábjai sem bírtak leszédíteni a hazafiúság ösvényéről. Ő az átalakulás diós korszakát nem tűri, hanem szíve igaz örömeivel élvezi. ... S ily ember kellett, ki Pest megye élére állítatván, vezérünk legyen. Károlyi István kinevezetése a nép bizodalmanak kifolyása, s áldás a belügyminiszterre, hogy a közöbajtásnak megfelelni sietett.” (BUDA 1998, 4) – olvashatjuk a korabeli sajtóban.

Igen jelentékeny szerepet játszott az ekkor már 51 éves István gróf a nemzetőrség szervezésében is, igaz nem térségünkben, hanem elsődleges tartózkodási és működési helyén, Fóton, hiszen 1848. „július 9-én kinevezték őrnaggyá és >>Fóth és környéke<< nemzetőrparancsnokává.” (CSIKÁNY 1997, 5. /uhe-199706.pdf/) Alapot adott erre az, hogy a grófnak „volt némi katonatiszti múltja, hiszen korábban, 1717-től szolgált néhány évet a Liechtenstein-huszárezredben. Nemzetőri feladatait azonban lábbetegsége miatt csak nehezen tudta ellátni...” (CSIKÁNY 1997, 5). Bár vissza-visszatérő testi fogyatkozása, lábbetegsége erősen akadályozta személyes katonai tevékenységét, ennél inkább elismerésre méltó, hogy a járásával is küszködő főispán rendszeresen irányította nemzetőrei gyakoroltatását, és augusztusban

56 ŠOBA. A Ž. Összeírások 1847/48. Komlós.

57 ŠOBA. A Ž. Správne písomnosti. (Közigazgatási iratok) 1848-49. 450. doboz. Fól.: 1-231. 24-25. lap.

58 ŠOBA. A Ž. Správne písomnosti. (Közigazgatási iratok) 1848-49. 450. doboz. Fól.: 1-231. 24-25. lap.

„Összeírása az Abaúj Megyei Füzéri Járás Másod al Szébirői Kerületébe lévő nemzeti őrseregnek.” – Kömlös

Folyó szám	Neve	Ház szám	Kora	Polgári állása	Észrevételek
1	Korán József	1	23	földmivelő	
2	Orosz András	6	44	földmivelő	
3	Matusz István	7	34	földmivelő	
4	Matusz György	8	32	földmivelő	
5	alsó Matusz András	9	36	földmivelő	
6	Matusz János	10	27	földmivelő	
7	Sviatkó Mihály	11	28	földmivelő	
8	Sviatkó András	12	45	földmivelő	
9	Svedlovszi János	13	36	földmivelő	
10	Horváth István	14	45	földmivelő	egy házban laknak
11	Horváth Mihály	„	35	földmivelő	
12	Loihai János	15	48	földmivelő	egy háznál laknak
13	Tóth Mihály	„	27	földmivelő	
14	Ifj. Matusz József	16	29	földmivelő	egy háznál laknak
15	Ifj. Matusz János	„	25	földmivelő	
16	ör. Sági János	17	20	földmivelő	
17	Ifj. Sági István	18	30	földmivelő	
18	Nagy András	19	40	földmivelő	jelenleg beteges
19	Baranyák István	20	30	földmivelő	jelenleg beteges
20	Svatola Mihály	26	40	földmivelő	
21	Trembulyák András	32	30	földmivelő	
22	Lakatos István	27	48	földmivelő	
23	Angyal Imre	31	36	zsellér földmivelő	100 pft jövedel. egy háznál 100 pft jöved.
24	Angyal András	„	34	zsellér földmivelő	

2. táblázat. A kömlösi nemzetőrök listája – 1848. június. (Az íráskép a forrás eredeti formáját érzékelteti)

Table 2. The list of national guards of Kömlös in June, 1848.

személyesen részt vett a szerbek szenttamási erődtetését sikertelenül ostromló nemzetőrök vezetésében. Jól érzékelteti az idők emelkedettségét a szeme világát ekkor már teljesen elvesztett, magatehetetlen Wesselényi Miklós Gróf Károlyi Istvánhoz intézett nyílt levele:

„Áthatott téged a szabadság s nemzeti érzet villanyos ereje s bizonyosságára annak, hogy jóra termett kebelre a szabadság ügye minő varázserőt gyakorol s hogy a megtámadott hon védelmére hívó szó igaz magyarnak a halottakat álmaikból felrúzó végtrombita harsogásához hasonlító hatással bír. Veled csuda történt. Elvetéd mankóidat s kardot ragadtál: szabadság s a honszeretet bűvös ereje képessé tett rég nyugvó paripád hátán élére állani általad lelkesített zászlóaljodnak. Zászlód alá állítá dicső példád házád s gazdaságod hivatalnokait, mindkét fiad

késér; a kisebbiket azon boldogságban részesítéd, hogy még zsenge korában hős keblű atyja oldala mellett édes hona szent ügyéért fegyverrel küzdhessen.” (BUDA 1998, 6).

Itt Wesselényi egyformán dicséri István gróf mindkét gyermekét, de nyilván való, hogy a nagyobb figyelem fiatalága miatt az ekkor még 17. évét sem betöltött Sándort övezi, aki atyja második házasságából született. Ez a zsenge kor is oka lehet annak, hogy az idősebb testvér, a füzérradványi uradalmat és Kömlöst birtokló, a féltestvér öccsénél 10 évvel idősebb Ede grófnak a szabadságharc idején tanúsított szintén hősiesség magatartása –nézetem szerint – indokolatlanul háttérbe szorult. Olyannyira, hogy a család történetének monográfiusa nem tudni mire alapozva Károlyi Ede szabadságharcbeli

5. kép. Gróf Károlyi István 1848-ban. Carl Maler Goebel litográfija. (MNM MTKCs; BUDA 1998 illusztrációja alapján.)
 Fig. 5. Count István Károlyi in 1848. Lithograph of Carl Maler Goebel.
 Photo of the Hungarian Historical Gallery, Hungarian National Museum, based on the illustration of BUDA 1998.

szereplését egyenesen ellentmondásosnak minősíti: „... július 24-én a miniszterelnök [gróf Batthyány Lajos – Sz. P.] gróf Károlyi Edét, Károlyi István idősebbik fiát, Baldacci ezrede mellé nemzetőri kapitánynak és segédtisztnek, díj nélkül kinevezte. Károlyi Edének a szabadságharc alatti szereplése (BUDA szerint) meglehetősen ellentmondásos volt. Degré Alajos megemlékezett ugyan egy délvidéki hőstettéről, bár az is lehet, hogy a történet csupán az apának szóló hódolat volt...” (BUDA 1998, 5). Kérdésként merül fel, hogy a szerző vajon mire alapozza feltételezését. Az mindenesetre tény, hogy gróf Károlyi Ede is részt vett közvetlenül Klapka mellett a felvidéki hadjáratban, és – akárcsak öccse – a komáromi erőd védelmében. Az erőd szabad elvonulás fejében történt feladása után pedig mindketten emigráltak, és csak az általános amnesztia után térek haza.

De térjünk vissza atyjukhoz, gróf Károlyi Istvánhoz! Minden bizonnyal a szerbek elleni kudarc is hozzájárult ahhoz, hogy ő is felismerte: reguláris hadsereg nélkül nincs esély a hon megvédésére. István gróf a reguláris haderő szervezéséhez nyújtott igen jelentékeny anyagi

hozzájárulással is kivette a részét a nemzet glóriás küzdelméből. „Nyáry Pállal, az Országos Honvédelmi Bizottmány alelnökével folytatott beszélgetése alkalmával felajánlotta, hogy felállít egy 1800 fős lovasezredet. A felállítás költségeire a gróf 250 000 forintot kívánt adni, úrbéri földjeiért járó kártalanítása terhére” (CSIKÁNY 1997, 5.) Mint Kossuthnak küldött levelében írta: „A bizalom, mellynél fogva a tisztelt honvédi bizottmány engemet a felállítandó pestmegyei lovas-csapat vezényletére ezredesi minőségben fölbívní méltóztatott, mondhatatlanul drága erekehe nekem, s midőn ezennel ezért hálaköszönetet mondok, egyszermind szerencsésnek vallom magamat, hogy kedves hazámnak, melynek függetlenségéért, ha kell életemet és mindenemet föláldozni kész vagyok, hasznos szolgálatot tenni bő alkalom leend.

De nem mulaszthatom el egy úttal azt is kijelenteni, miszerint azt, mit én ajánlatom által tettem, nem áldoztatnak, hanem pusztá honfiai kötelességemnek tekintem egyedül; imádott felséges hazám tön oly helyzetbe, hogy ezt tehessem, a hazától nyertem, mivel bírok, s így csak a hon iránti tartozásomat rövom le, midőn azt, mit nélkülözni lehet, és jelen súlyos körülmények közt minden becsületes honpolgárnak nélkülözni tudni kötelesség, elárult szegény hazám védelmére fordúhatni szerencsés vagyok” (CSIKÁNY 1997, 5; BUDA 1998, 7.)

Ezt követően elkezdődött az ezred szervezése először Fótton, Rákospalotán, majd Pesten, végül Kecskemét környékén. Károlyi Istvánt 1848. december 1-jén léptették elő ezredesnek. „Ezután már ebben a minőségében, de két mankóra támaszkodva szervezte fáradhatatlanul az ezredet” (CSIKÁNY 1997, 5). Betegsége megakadályozta abban, hogy december végén a közelgő császári seregek elől el tudta volna hagyni a fővárost. Előbb úgy tűnt, hogy nem esik bántódása, de 1849. április 3-án mégiscsak letartóztatták, és a Helytartótanács épületében Batthyány Lajos volt miniszterelnökkel együtt tartották fogva.

A tavaszi hadjáratban a fővárost közelítő magyar seregek ostroma előtt a politikai foglyokat elszállították Budáról. Károlyi gróftól előbb Laibachba, majd Pozsonyba, onnan pedig Olmützre vitték. Korábban megszervezett ezredének alakulatai azonban hősiességgel kivették részüket a szabadságharc végső küzdelmeiből is. Ezredének Salamon Elek parancsnoksága alatt álló két osztálya Zsolcánál és Gesztelynél sikeresen harcolt a beözönlő oroszok ellen, de a reménytelen küzdelmet feladva Világosnál ők is letették a fegyvert (CSIKÁNY 1997, 5). A fegyverletétel után István gróftól visszashállították Pestre, az Újépületbe, ahol ekkor is együtt raboskodott gróf Battyány Lajos volt miniszterelnökkel. Ezredének megalakítása miatt ő is halálbüntetésre

számított, de a pesti katonai bíróság október 5-én felolvasott ítélete szerint két év várfogságot és 150 000 Ft büntetést róttak ki rá (CSIKÁNY 1997, 6).

A beköszöntő 1850. esztendő sem Magyarország egészének, sem dolgozatunk szereplőinek nem sok jót ígért. Gróf Károlyi István várfogságban raboskodott, fiai Ede és Sándor emigrációba kényszerültek. A birtokosok távolléte miatt a Károlyi uradalmak lehanyaglottak, a felszabadított volt jobbágyok is bizonytalan tekintettel révedtek a jövőbe, melynek alakulása, lassú jobbrafordulása Füzérkömlös történetének már egy másik fejezetét jelenti.

FORRÁSOK

- Corpus Iuris Hungarici. Magyar Törvénytár. Törvénytár, 1898. évi törvények.
- MNL OL – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
- A Károlyi család levéltára
- P. 392. 75. fiók. Lad. 89/102.
- P. 329. 157. fiók. Lad. 118/1
- P. 397. Acta oeconomica. 119.
- P. 394. Károlyi birtokjoggal kapcsolatos iratok. 17. csomó, 167. 8. fol.
- P. 394. Károlyi birtokjoggal kapcsolatos iratok. 17. csomó, 167. Kömlös.
- P. 392. 75. fiók. Lad. 89/22.
- P. 394. Károlyi birtokjoggal kapcsolatos iratok. 42. csomó. 16. Kömlös. 1849.
- MNL BAZML – Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc
- Mikrofilmtár. XV-32. 436. tekercs
- ŠOBA – Štátny Oblastný Archív v Košiciach – Kassai Állami Területi Levéltár.
- A Ž – Abovsko Župa – Abauj megye
- Összeírások 1847/48. Kömlös.
- Správne písomnosti. (Közigazgatási iratok) 1848-49. 450. doboz. Fól.: 1–231. 24–25. lap.
- Hlávny Slúzný okres Füzér. (A füzéri járás szolgabíróságának iratai.) 1795–1849.
- A–T Ž. – Abovsko-Turnianské Župa (Abauj-Torna vármegye) 1850-61. i. c. 322. Kömlös.
- Ltsz. – leltári szám
- MNL BAZML S Flt. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Sátoraljaújhelyi Fióklevéltára, Sátoraljaújhely
- IV-1/k/ 16. A füzérradványi uradalom úrbéri összeírásai. 1802.; 1803.; 1809.; 1823.; 1847.
- MNM MTKCs – Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, Budapest

IRODALOM

- BUDA Attila
- 1997 *Gróf Károlyi István élete*. Újpest Önkormányzata, Újpest.
- 1998 A Károlyiak az 1848-as forradalom alatt (Ami a Károlyi életrajzból kimaradt) *Újpesti Helytörténelmi Értesítő* V. (1998)/4. 2–27.
- CSIKÁNY Tamás
- 1997 Gróf Károlyi István és a Károlyi-huszárezred az 1848/49-es szabadságharcban. *Újpesti Helytörténelmi Értesítő* III. (1997)/6. 5–6.
- DOBSZAY Tamás–FÓNAGY Zoltán
- 2003 A rendi társadalom utolsó évtizedei. A parasztság tagozódása. In: GERGELY András (szerk.): *Magyarország története a 19. században*. Osiris, Budapest. 57–124.
- ÉBLE Gábor
- 1913 *A nagy-károlyi gróf Károlyi család leszármazása. A leányági ivadékok feltüntetésével*. Franklin Társulat, Budapest.
- ÉBLE Gábor–PETTKÓ Béla
- 1911 *A nagy-károlyi gróf Károlyi család összes jószágainak birtoklasi története* I-II. Károlyi László–Franklin Társulat, Budapest.
- ERDEI Ferenc
- 1940 *Magyar falu*. Atheneum, Budapest.
- FÉNYES Elek
- 1851 *Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és puszta körülményesen leíratik* I-II. Kozma Vazul, Pest.
- KÁPOLNAI Iván
- 1997 A történelmi Magyarország városainak és községeinek névváltozatai az Országos Községi Törzskönyvbizottság iratanyaga alapján 1898–1913. *Statisztikai Szemle* 75/8–9. 767–770.
- KAPOSI Zoltán
- 2000 *Uradalmi gazdaság és társadalom a 18–19. században*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs.
- MEZŐ András
- 1982 *A magyar hivatalos helynévadás*. Akadémiai, Budapest.
- SERESNÉ SZEGFŐI Anna (szerk.)
- 1983 *Borsod-Abaúj-Zemplén megye történelmi helynévgyűjtője 1870–1983*. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc. (Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltári Füzetek 16–18.)
- SZABÓ István
- 1969 *A középkori magyar falu*. Akadémiai, Budapest.
- 1976 *Jobbágyok-parasztok*. Akadémiai, Budapest.
- SZILÁGYI Ferenc (szerk.)
- 1987 *KAZINCZY Ferenc: Az én életem*. Magvető, Budapest.
- TAKÁCS Lajos
- 1979 Az irtásszerződések jelentősége és szerepének változása. *Agrártörténelmi Szemle* 21. 1–13.

THE HISTORY OF (FÜZÉR)KOMLÓS IN THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY

Keywords: Count Károlyi family, distribution, surveys, registers, land fragmentation, landless peasants, Károlyi Hussars regiment

The first version of this study had been prepared yet in 2002, as part of a planned village monograph. In the course of the 19th century, Komlós, a small settlement was in the property of the Count Károlyi family as part of their Füzér, and later, of their Füzérradvány domain. Initially, the small village contributed to the incomes of József Károlyi, then it was the property of István Károlyi from 1827, and of Ede Károlyi from 1843. The village had a more significant role in the domain than one would suppose based on its size and population, as besides the public house, we may find also an inn, a mill and even a bathhouse at Komlós. Nevertheless, the primary economic base of the small settlement was three-field system agriculture. Animal husbandry, which provided agriculture the indispensable yoke power, had restrictions because of the limited availability of grazing grounds around the village. Besides the above mentioned opportunities, forestry was a possible source of income for the population, but above all, for the Count family owning the forests. We may observe also at Komlós that officers of the domain attempted to urge serfdom to cultivate lands of the largest possible size by promising them tax exemption, while after a short while, they tried to collect taxes after the newly cleared lands. These attempts met the evident and intense opposition of serfs. According to the testimony of domain and state registers, in the first half of the 19th century, the process of the serfdom's land fragmentation took place in our village, along with the so-called *zsellérsedés* (the process of masses of serfs becoming landless) as a result of relative overpopulation. While in 1802, the 14 land parcels of Komlós were cultivated by 17 serf families, by 1847, there was only one, undivided land parcel in the whole village. The serfdom liberation in 1848 reached the small settlement under such circumstances.

During the war of independence that followed the revolution of March, national militia was organized in (Füzér) Komlós, and the proprietors of the settlement, Count István Károlyi and Count Ede Károlyi also joined in the armed forces and participated in the fights. Therefore the father, count István was sentenced for two years of fortress imprisonment, while his son, Ede was forced to leave the country.

[Translated by Ágnes Drosztmér]

Szalipszki, Péter